

УДК 332.135

Самофатова В.А.

кандидат економічних наук, докторант
кафедра економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: vica_samofatova@mail.ru

СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

В статті визначено сутність і передумови формування кластерів. Здійснено аналіз концептуальних підходів до формування і розвитку кластерів. Зосереджено увагу на доцільності створення і функціонування кластерів у агропродовольчій сфері Південного регіону. Проаналізовано потенціал розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону за допомогою SWOT-аналізу як інструменту стратегічного управління.

Ключові слова: кластер, кластерний підхід, сталий розвиток, агропродовольча сфера, регіон, SWOT-аналіз.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Україна зможе забезпечити перехід до сталого розвитку, виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної та організаційно-економічної модернізації виробництва та використання творчого доробку кадрового потенціалу. Глобалізація сучасної економіки відсуває на другий план її традиційний поділ на сектори та галузі, і в якості основного організаційного підходу дедалі більшого значення набуває кластерна організація розвитку [1, с.4]. Агропродовольчі кластери здатні стати одним з інструментів створення високоефективних виробництв для забезпечення населення продовольством і сталого розвитку агропродовольчої сфери регіонів. Формування у регіоні точок зростання і галузей-мультиплікаторів сприяє створенню пускового механізму для розвитку економіки та вирішення соціальних і екологічних проблем.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Даній тематиці присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: М. Портер, С. В. Гусаков, О. В. Величко, О. М. Одінцов, Г. С. Мазнев, Р. О. Кулик, В. В. Бакум, В. Б. Нікуліна, М. П. Войнаренко, М. Ф. Кропивко, П. Т. Саблук, С. М. Ступак та інших науковців. Ними здійснено значний теоретико-методологічний внесок, проте існує об'єктивна потреба в розробці нових теоретичних узагальнень та підходів у розв'язанні проблем і визначенні перспектив розвитку економіко-організаційних структур кластерного типу в агропродовольчій сфері на регіональному рівні.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів щодо формування і функціонування агропромислових кластерів в агропродовольчій сфері регіону та

критичному осмисленні перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основних результатів і їх обґрунтування. Термін «кластер», (англ. «cluster», у перекладі – гроно, пучок, група) як економічна категорія введений в науковий обіг зарубіжними ученими, зокрема основоположником кластерного підходу є М. Портер. Він визначає кластер як групу взаємопов'язаних географічно близько розташованих підприємств і організацій, що функціонують у визначеній сфері та характеризуються спільністю діяльності та взаємно доповнюють один одного [2, с. 382].

Агропродовольчий кластер – це система багатомірно пов'язаних форм організації діяльності, інтегрованих з метою вирішення взаємопов'язаних завдань. Під кластером у агропродовольчій сфері слід розуміти стійке територіально-галузеве партнерство, об'єднане інноваційною програмою з метою підвищення конкурентоспроможності агропромислових формувань – учасників кластера [3, с. 24].

В кластері, передусім, забезпечується об'єднання зусиль підприємств, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території, що дає переваги у конкурентній боротьбі, сприяє впровадженню інновацій і раціональній організації постачання, виробництва й збуту, завдяки підвищенню конкурентоспроможності продукції, проведенню адаптивної політики, необхідної в умовах сучасної ринкової кон'юнктури. Специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні сталого розвитку.

Загальновідомо, що в умовах традиційної організації агропродовольчої сфери, основна частка прибутку формується на стадії отримання кінцевої

продукції та її реалізації. Кластерний підхід дозволяє сформувати такий механізм відносин (прямих і зворотних економічних зв'язків), який дозволяє отримати прибуток еквівалентний витратам, не тільки тим суб'єктам господарювання, які реалізують кінцевий продукт, але й всім учасникам об'єднання. В результаті зворотних економічних зв'язків прибуток із сфери реалізації повертається у сфери виробництва сировини і його переробки у відповідності до понесених витрат. В цьому полягає одна з головних переваг кластерної організації, тут у повному обсязі враховуються інтереси безпосередніх сільгоспвиробників [4, с. 19]. Додатковий ефект від створення кластерів досягається тим, що вони дозволяють вибудувати раціональний технологічний ланцюг просування продукції від виробництва до споживача, економити витрати і формувати оптимальну вартість виробництва, впливати на збут продукції, впроваджувати інновації, реалізовувати економічні інтереси усіх учасників об'єднання [4, с. 22].

На відміну від традиційних форм кооперування та інтеграції, кластерні системи характеризуються наступними найважливішими особливостями: наявністю крупної організації-лідера (ядра кластера), що виконує інтегруючу роль і визначає довгострокову виробничо-збутову, інвестиційну, інноваційну та

інші стратегії. Навколо цього ядра створюється кластероутворюючий блок – комплекс підприємств-учасників кластера. Для ефективного функціонування потрібно створити єдиний технологічний ланцюг просування продукції від виробництва до споживача (транспортні, логістичні, маркетингові служби). Важливим є приєднання підприємств інноваційно-наукової та фінансової інфраструктури.

Як справедливо відзначає Г. Мазнев, сучасні інноваційні технологічні кластери в агропродовольчій сфері, являють собою складну систему взаємопов'язаних підприємств із багатьма стадіями виробництва й переробки сільськогосподарської продукції. Якість і собівартість кінцевого продукту суттєво залежить від попередніх етапів його обробки. Координація інтересів учасників кластера, які пов'язані одним технологічним ланцюгом, забезпечується на засадах особистих взаємозв'язків, які зумовлені спільними цілями й територіальною близькістю виробничих, обслуговуючих підприємств, наукових установ та органів влади [5, с. 64].

Результати класифікації підприємств і організацій, які можуть бути зацікавлені в формуванні агропродовольчого кластера та порівняльних переваг для них представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика і мотивація для учасників агропродовольчого кластеру регіону*

Учасник агропродовольчого кластеру	Сфера інтересів
Регіональні органи державної влади	Поява нових форм організації бізнесу на основі принципів державно-приватного партнерства. Зростання податків до бюджету. Соціально-економічна стабільність в регіоні. Розвиток сільських територій.
Сільське господарство	Перехід до ресурсоекономних інноваційних технологій. Підвищення рівня зайнятості сільського населення. Реструктуризація збиткових підприємств. Розвиток інфраструктури сільських населених пунктів. Раціональне використання земельних ресурсів. Покращення логістики і торгово-збутової діяльності.
Підприємства харчової промисловості	Технічне переоснащення. Зростання інвестиційної привабливості. Оперативна взаємодія з постачальниками сировини. Максимальне використання наявного виробничого потенціалу.
Сектор особистих селянських і фермерських господарств	Зниження бар'єру виходу на ринки збуту продукції і постачання сировини та матеріалів, більші можливості доступу до фінансових ресурсів.
Підприємства сільськогосподарського і продовольчого машинобудування	Збільшення обсягу завантаження виробничих потужностей. Скорочення витрат на одиницю продукції.
Наукові і навчальні установи	Створення містка між теоретичними науковими розробками та їх практичним втіленням. Джерело генерування нових ідей і технологій. Кадрове забезпечення.

Продовження табл. 1

Учасник агропродовольчого кластеру	Сфера інтересів
Усі учасники кластера	Забезпечення синергетичного ефекту, ефекту масштабу, стимулювання інновацій, інвестицій, зростання соціо-еколого-економічної ефективності. Стимулювання підприємництва та налагодження взаємозв'язків. Зниження трансакційних витрат. Формування конкурентоспроможної регіональної моделі агропродовольчої сфери.

*Розроблено автором на основі [6, 7]

Кластерний підхід є одним із найбільш досконалих технологій управління агропромисловою сферою регіону. Доцільно вести побудову регіональних кластерів у прив'язці до існуючих крупних компаній, що виробляють харчову продукцію, шляхом інвестування коштів у виробництво нових видів продукції, а також у розвиток сировинної бази. В сучасних умовах, саме система організації господарювання на засадах кластеризації виробництва, спроможна певною мірою компенсувати відсутність державної підтримки та мобілізувати такий мікроекономічний фактор як ресурсозабезпеченість.

Південний регіон об'єднує три області півдня України – Миколаївську, Одеську та Херсонську. Ще з початку ХХ ст. Південь України був регіоном товарного землеробства. Нині він налічує найбільшу кількість орних земель в Україні. Місцерозташування регіону в межах Причорноморської низовини зумовило перевагу на всій її території степових ландшафтів. Агропродовольча сфера займає особливу базову роль у економіці досліджуваного регіону. Помірний клімат, чорноземні ґрунти в поєднанні з великою кількістю сонячних днів у році (вегетативний період – 200 днів) створюють сприятливі умови для вирощування зернових культур, овочів, розвитку садівництва і виноградарства [8].

Потужним є науково-дослідний потенціал регіону. Показовим є отримання високої державної нагороди науковцями ОНАХТ. Так, Указом Президента України №440/2016 «Про присудження Державних премій України в галузі науки і техніки 2015 року низка науковців ОНАХТ на чолі з ректором д.т.н., проф. Єгоровим Б. В. нагороджені за роботу: «Система енергоефективних технологій зберігання зерна та його переробки в харчові і кормові продукти» [9]. Лабораторія фундаментальної та прикладної економіки, яка створена на кафедрі економіки промисловості ОНАХТ під керівництвом д.е.н., проф. Павлова О.І. займається розробкою нових теоретичних узагальнень та практичних підходів до розв'язання проблем і визначення перспектив розвитку економіко-організаційних структур в агропродовольчій сфері України. Цей список можна значно розширити. Водночас, у вищих навчальних закладах та наукових установах зосереджена велика кількість наукових розробок, яка ще не знайшла свого практичного втілення. Тому, доцільним є створення у регіоні інноваційних: зернопереробного, хлібопекарського, виноробного і плодоовочевого кластерів.

Результати аналізу сильних і слабких сторін, а також загроз і можливостей агропродовольчої сфери Південного регіону представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Матриця SWOT-аналізу агропродовольчої сфери Південного регіону*

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
сприятливі кліматичні умови; наявність у достатній кількості продуктивних сільськогосподарських земель; вигідне економіко-географічне положення; повсюдно розвинена харчова промисловість; значний науково-освітній потенціал.	деградація земельних ресурсів; забруднення навколишнього середовища; застаріла техніко-технологічна база багатьох підприємств; складна специфіка фінансування сезонних виробництв; старіння кадрів у сільській місцевості; висока енергоємність виробництва.
Можливості (O)	Загрози (T)
поглиблення інтеграції з іншими регіонами та країнами ЄС; спроможність створення кластерних структур; реалізація експортного потенціалу у низці галузей; розвиток логістичної інфраструктури.	функціонує в постійно мінливих умовах зовнішнього середовища; недостатня державна підтримка; зменшення чисельності населення; здорожчання виробничих ресурсів; форс-мажорні кліматичні умови; зниження платоспроможного попиту.

*Авторська розробка

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження ефективних світових кластерних систем дозволяє зробити висновок про залежність успіху їх створення і функціонування саме в межах трикутника «державне регулювання і управління – інтелектуальна інфраструктура – виробничий сектор». Така регіональна модель «потрійної спіралі» дозволяє поєднувати інтереси держави, науки і бізнесу, стає передумовою формування специфічних соці-

ально-економічних відносини, забезпечує створення сприятливої інфраструктури або бізнес-клімату регіону.

Сталий розвиток на основі створення кластерів є очевидною альтернативою тим кризовим процесам, що відбуваються у агропродовольчій сфері регіону, в результаті яких відбулася значна втрата економічного потенціалу та зниження рівня життя сільського населення.

Література

1. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–12.
2. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1993. – 546 с.
3. Одінцов О. М. Формування передумов кластерної організації агропромислового виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. М. Одінцов. – Київ, 2016. – 40 с.
4. Гусаков В. Е. Концепция создания и функционирования кластерных структур в аграрном комплексе / В. Е. Гусаков // Весті Нацыянальнай акадэмі навук Беларусі. Сер. аграрных навук. – 2016. – №3. – С. 19–25.
5. Мазнев. Г. С. Інноваційні технологічні кластери: особливості та застереження / Г. С. Мазнев // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 63–67.
6. Нікуліна В. Б. Теоретичні аспекти формування агропромислових кластерів / В. Б. Нікуліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2015. – Вип. 750. Сер. Економіка. – С. 46–51.
7. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В. В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – №4 – С. 38–44.
8. Загальна інформація про регіон. Херсонська торгово-промислова палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tpp.ks.ua/khersonskij-region.html>
9. Указ Президента України №440/2016 «Про присудження Державних премій України в галузі науки і техніки 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/4402016-20593>
10. Ступак С. М. Формування моделі інноваційного кластера на базі хлібопекарської галузі одеського регіону / С. М. Ступак // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип 1(44). – С. 112–121.

Стаття надійшла 29.10.2016
Стаття прийнята до друку 13.11.2016
Доступно в мережі Internet 30.12.2016

Самофатова В.А.

кандидат экономических наук, докторант
кафедра экономики промышленности
Одесская национальная академия пищевых технологий
ул. Канатная, 112, м. Одеса, Украина, 65039
E-mail: vica_samofatova@mail.ru

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА НА ОСНОВЕ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА

В статье определена сущность и предпосылки формирования кластеров. Раскрыто понятие агропродовольственного кластера как системы многомерно связанных форм организации деятельности, интегрированных с целью решения взаимосвязанных задач. Приведены специфические особенности кластеров и их основные отличия от традиционных форм кооперирования и интеграции. Отмечено, что агропродовольственные кластеры способны стать одним из инструментов создания высокоэффективных производств для обеспечения населением продовольствием и устойчивого развития агропродовольственной сферы регионов. Акцентируется внимание, что формирование в регионе точек роста и отраслей-мультипликаторов будет способствовать созданию пускового механизма для развития экономики и решения социальных и экологических проблем. Осуществлен анализ концептуальных подходов к формированию и развитию кластеров. Определены принципиальные преимущества для каждой группы участников кластера. Акцентируется внимание на целесообразности создания и функционирования кластеров в аг-

ропродовольственої сфері Южного регіону. Зазначено, що Південний регіон включає в себе три області юга України – Николаєвську, Одеську і Херсонську. Зроблено висновок про великий науковий потенціал Южного регіону. Проаналізовані можливості розвитку агропродовольственої сфери Южного регіону з допомогою SWOT-аналізу як інструмента стратегічного планування. Результати SWOT-аналізу позитивно характеризують можливості стійкого розвитку агропродовольственої сфери регіону на основі кластерного підходу.

Ключові слова: кластер, кластерний підхід, стійке розвиток, агропродовольствена сфера, регіон, SWOT-аналіз.

Samofatova V.

Ph.D. in Economics, Doctoral candidate
Department of Industrial Economics
Odessa National Academy of Food Technologies
Kanatna str., 112, Odessa, Ukraine, 65039
E-mail: vica_samofatova@mail.ru

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRI-FOOD SPHERE OF THE REGION ON THE BASIS OF CLUSTER APPROACH

The article defines the essence and preconditions of clusters formation. The concept of the agri-food cluster as a multidimensional system related forms of organization activities, integrated with the objective of resolving interlinked problems. Given the specific characteristics of clusters and their main differences from traditional forms of cooperation and integration. Noted that the agri-food clusters can become one of the tools to create the most efficient production to provide the population with food and sustainable agri-food sector development of the regions. The accented attention that the formation of the region's growth points and industries, the multipliers will contribute to the creation of a releaser for development of economy and solution of social and environmental problems. The analysis of conceptual approaches to the formation and development of clusters. It identifies basic advantages for each group of cluster members. Attention is accented on expediency of creation and functioning of clusters in the agri-food sphere of the southern region. Noted, that the Southern region includes three areas of the south of Ukraine – Nikolayev, Odessa and Kher-son. The conclusion is made about the great scientific potential of the southern region. The possibilities of the agri-food sector development in the southern region using the SWOT-analysis as a strategic planning instrument. The results of the SWOT-analysis positively characterize the opportunities for sustainable development of agricultural sphere of the region based on the cluster approach.

Keywords: cluster, cluster approach, sustainable development, agri-food sphere, region, SWOT-analysis.

References

1. Sabluk, P. T., & Kropyvko, M. F. (2010). Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamo-vanosti aharnoї ekonomiky. *Ekonomika APK*, 1, 3-12.
2. Porter, M. (1993). *Mezhdunarodnaia konkurentsya: Konkurentnye preymushchestva stran*. M.: Mezhdunarodnye otnosheniia.
3. Odintsov, O. M. (2016). Formuvannia peredumov klasternoi orhanizatsii ahropromyslovoho vyrobnytstva. Kyiv.
4. Husakov, V. E. (2016). Kontseptsyia stvorenia y funktsionirovaniia klasternykh struktur v aharnom komplekse. *Vesti Natsyianalnoi Akademii Navuk Belarusi. Ser. Ahrarykh Navuk*, 3, 19-25.
5. Mazniev., H. I. (2013). Innovatsiini tekhnolohichni klastery: Osoblyvosti ta zasterezhennia. *Ekonomika APK*, 8, 63-67.
6. Nikulina, V. B. (2015). Teoretychni aspekty formuvannia ahropromyslovykh klasteriv. *Naukovyi Visnyk Chernivetskoho Universytetu*, 750, 46-51. Received 29 October 2016.
7. Bakum, V. V. (2009). Metodolohiia rozrobky ahropromyslovykh klasternykh utvoren rehionu. *Ekonomika APK*, 4, 38-44.
8. Zahalna informatsiia pro rehion. *Khersonska torhovo-promyslova palata*. (2016). Retrieved 2016, from <http://www.tpp.ks.ua/khersonskij-region.html>
9. Ukaz Prezidenta Ukrainy №440/2016 «Pro prysudzhennia Derzhavnykh premii Ukrainy v haluzi nauky i tekhniki 2015 roku. (2016). Retrieved 2016, from <http://www.president.gov.ua/documents/4402016-20593>
10. Stupak, S. M. (2012). Formuvannia modeli innovatsiinoho klastera na bazi khlibopekarskoi haluzi odeskoho rehionu. *Visnyk Sotsialno-ekonomichnykh Doslidzhen*, 1.

Received 29 October 2016

Approved 13 November 2016

Available in Internet 30.12.2016